

VERGETEN PLEKKEN, VERGETEN MENSEN

here's to the kids who live to see a world without walls
to the kids who cross-
examine borders, time zones, and language
who dab presidents out of rooms
and judges out of courthouses
a vote with values
music with no commercials

Aja Monet
(uit: For the kids who live)

Leendert van der Valk

Vergeten plekken, vergeten mensen

*Een atlas van het Nederlands
slavernijverleden*

Boom

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (fondsbjp.nl) en NIAS (nias.knaw.nl).

NIAS

Netherlands Institute
for Advanced Study
in the Humanities
and Social Sciences

Afbeelding omslag: Uitsnede van een wandkaart van cartograaf Georg Marggraffe uit 1643. Afgebeeld is de kust van Nederlands-Brazilië. De vissers en de opzichter zijn vermoedelijk geen slaafgemaakten, maar vrije bewoners van de vrijstaat Palmares. De tekening loopt door in het onderste deel, waar zij handelen met inheemse Brazilianen.

Omslag: Brigitte Slangen

Binnenwerk: Bas Reijnen

© 2026 Leendert van der Valk | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machine-learning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

Tenzij anders vermeld is het beeld afkomstig uit het Publiek Domein. We hebben getracht alle rechthebbenden van de illustraties te achterhalen. Mocht u desondanks menen dat uw rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunt u contact opnemen met Boom uitgevers Amsterdam.

ISBN 978 90 2447 189 8

NUR 680,69I

www.boom.nl

Inhoud

- o. De Atlantische Oceaan · 1595 **9**

De eerste slaafgemaakten

1. Nederland · 2024 **13**

We missen miljoenen mensen

DEEL I · DE AMERIKA'S **35**

2. New York/Lenapehoking · 1694 **37**

Jack ontsnapt naar Libertalia

3. Maagdeneilanden/Ay Ay & Utuana · 1780 **47**

De Ongelukkige zingt een lied

4. De Bovenwindse Eilanden

- a. Sint Maarten/Sulauiga · 1848 **55**

26 mensen rennen naar de vrijheid

- b. Saba/Amonhana · 1656 **59**

Veertien Sabanen stappen naar de rechter

- c. Sint Eustatius/Aloi · 1719 **63**

Slavensmokkelaars zijn de baas op de Gouden Rots

5. Tobago/Urupaina · 1677 **69**

De verdwenen oorlogsbuit van Jacob Binckes

6. Aruba/Oruba · 1827 **77**

Simon en Rosa komen van de Wilde Kust

7. Bonaire/Bonay · 1835 **85**

Bentura verkiest de kunuku boven de zoutvlakte

8. Curaçao/Korsou · 1843 **91**

Jeannet verdwijnt in de mazen van de wet

Interview met Dwaine Perry **96**

Interview met André Mosis **98**

9. Guyana
  - a. Essequibo / Dishikibo · 1758 **101**
Nederlanders handelen in inheemse slaafgemaakten
  - b. Berbice / Beribishi · 1763 **III**
Hercules draait de rollen om
  - c. Demerara / Dumaruni · 1834 **119**
Herman ontvangt Brits geld voor een opstandige plantage
10. Suriname · 1789 **127**
Betje vecht voor de vrijheid van haar kinderen
11. Brazilië / Pindorama · 1645 **141**
Lucrecia vindt haar vrijheid in de legendarische
junglestad Palmares

DEEL II · AFRIKA 149

12. Langs de West-Afrikaanse kust · 1789 **151**
Geboren op een slavenschip
13. Ghana / Asante · 1746 **159**
Hoe Cobena Manson als vrij man terugkeerde naar Elmina
14. Nigeria / Koninkrijk Bornu · 1720 **169**
Ukawsaw Gronniosaw schrijft het eerste slave narrative

Interview met Hank van Bosstraten **176**

Interview met Carine Zaayman **178**

15. Afrikaanse eilanden: Sao Tomé & Príncipe, Arguin en
Gorée · 1644 **181**
Pieter uit Sao Tomé wordt grondbezitter op Manhattan
16. Angola / Ndongo · 1648 **189**
Koningin Nzinga betaalt haar bondgenoot in mensen
17. Zuid-Afrika / !Hui!Gaeb · 1656 **201**
Catharina ontsnapt aan haar doodvonnis en wordt stammoeder
van een kleurrijke gemeenschap
18. Mozambique · 1789 **209**
Na een crime passionnel moet Matthijs uit Mozambique
naar Robbeneiland

19. Madagaskar / Madagasikara · 1595 215
Lourens en Madagascar, de eerste Afrikanen die door
Nederlanders tot slaaf zijn gemaakt, worden zeehelden
20. Mauritius / Dina Arobi · 1706 229
Piet van Balij laat een zieltogende kolonie beven van angst

DEEL III · AZIË 239

21. Sri Lanka / Saylan · 1755 241
Een Sri Lankaan bevrijdt Floris van zijn ketens
22. India / Bharat · 1622 247
Overleven op rauwe rijst
23. Bangladesh en Myanmar / Bangal en Araccan · 1644 255
Matroos Adriaan komt slaven halen maar wordt tot slaaf gemaakt

Interview met Nira Wickramasinghe 262

Interview met Jessica Apon 264

Interview met Julia Jouwe 266

24. Maleisië / Tanah Melayu · 1811 269
In Malakka wordt slavernij twee keer afgeschaft
25. Indonesië / Nusantara
  - a. Batavia / Jayakarta · 1706 275
De ene vrouw is de andere niet
  - b. Molukken / Maluku · 1616 285
De VOC oefent in genocide op Pulau Ay
  - c. Soemba · 2022 295
Witta ontsnapt aan Mr. Lucky
26. Papoea · ca. 1890 305
Nossensi komt vrij in ruil voor het christendom
27. Taiwan & Lamey / Tayouan & Liúqiú · 1633 313
Maria overleeft genocide, drie huwelijken en 22
jaar gevangenschap
28. China / Zhōngguó · 1623 321
Schipper Bontekoe rooft Chinezen
29. Japan / Yamato · 1782 327
Sjako mag 'naar dit rijk nooit wederom varen'

30. Nederland · 2025 335

Wie we missen

Overzichtspagina's 350

Dank en verantwoording 414

Noten 416

Bronnen 440

o De Atlantische Oceaan · 1595

De eerste slaafgemaakten

OP DE ELFDE MEIDAG van 1595 is de storm die enkele dagen had geduurd eindelijk gaan liggen. De vier schepen van de Amsterdamse Compagnie van Verre komen deze ochtend nog maar nauwelijks vooruit. Ze dobberen op de Atlantische Oceaan, ongeveer waar de Afrikaanse kust naar het oosten afbuigt. Bevelhebber Cornelis de Houtman wil naar het zuiden, verder dan ooit een Nederlands schip ging, maar het water is spiegelglad en er heerst windstilte.

Aan de horizon ziet de bemanning zeven schepen, maar ze kan nog niet onderscheiden welke vlag die voeren. Grote kans dat het de vijand is. Hoewel handelsschepen elkaar meestal met rust laten, is een gevecht niet uitgesloten. De Republiek is immers in oorlog met Spanje en de relatie met Portugal is ook niet erg vriendschappelijk. Sterker nog, deze hele expeditie is bedoeld om de Portugese specerijenhandel in Azië te dwarsbomen, of zelfs over te nemen.

De vloot is twee maanden eerder vertrokken vanuit Texel, om als eerste Nederlanders Kaap de Goede Hoop te ronden. Het zal later de moederreis van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) blijken te zijn. Maar nu varen ze nog ten westen van Afrika, op 4 graden noorderbreedte, een plek zo ver weg van het vertrouwde Europa dat er al nauwelijks meer Hollandse schepen komen.

Tegen de avond maken ze eindelijk contact. Twee van de zeven schepen die ze zien, staan onder Portugese leiding en varen geschrokken weg, maar de andere vijf blijken onder leiding van landgenoten te staan. Van pure blijdschap lossen ze 'eerscheuten' over en weer. De vijf schepen van admiraal Joris van Medemblick

en zijn Duitse viceadmiraal zijn van het Afrikaanse eiland Sao Tomé op weg naar Lissabon. De vracht bestaat uit vijf ruimen vol 'met Suicker ende Swarten, meest vrouwparsoonen'.

10 Zo schrijft adelborst Frank van der Does het op in zijn scheeps-journaal. De Leidse student en marinier in opleiding lijkt niet verbaasd of geschokt door deze vracht. Hij schrijft vooral over de hoeveelheid kajuitsbier die ze drinken met de landgenoten en over de mogelijkheid om via deze schepen brieven naar huis te schrijven. Ook andere journaalschrijvers aan boord van de vloot van De Houtman noteren de ontmoeting, sommigen nemen niet de moeite de slaafgemaakten te noemen.

Een paar maanden later legt De Houtman aan bij Madagaskar. Zijn schepen hebben de Kaap gerond, maar de reis door dit onbekende deel van de wereld gaat niet voorspoedig. Al zeventig bemanningsleden zijn gestorven aan scheurbuik, veel anderen zijn ziek. Door te handelen met de 'wilden' van Madagaskar komen ze aan vers eten.

Het is hun redding, maar van dankbaarheid is geen sprake. Op dertig oktober 1595 schrijft Van der Does hoe drie 'wilden' die ze aan boord gevangenhouden, hebben geprobeerd te ontsnappen. Een van de vluchtters is verdronken door het gewicht van zijn boeien, de twee anderen, jongens nog, worden opnieuw gevangen en geboeid. Ze krijgen namen: Lourens en Madagascar, vernoemd naar hun eiland dat ook wel Sint-Laurens heet. Lourens wordt tijdens de reis de slaafgemaakte van opperkoopman Cornelis de Houtman, Madagascar wordt toegewezen aan koopman Jan Jansz Carel de Jonge.

Twee jaar later komen Lourens en Madagascar in Amsterdam aan, samen met de slechts 87 andere overlevenden van de reis. Daar kijken de mensen verwonderd naar de donkere jongens. De terugkomst van de vloot uit Java is groot nieuws in de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden. Maar liefst 22 schepen zouden de volgende lente direct uitvaren naar Zuidoost-Azië, om daar het handelsmonopolie van de Portugezen te doorbreken.

Al snel worden de eerste verslagen gepubliceerd, zodat het gretige publiek al in 1598 kan lezen over de ontmoeting met de

vijf slavenschepen van Sao Tomé, het roven van Lourens en Madagascar en vergelijkbare ervaringen in Indonesië. Daar maakten de Nederlanders bijvoorbeeld twee Javaanse jongens tot slaaf en vernoemden ook hen naar de plek vanwaar ze kwamen: Madura en Soerabaja. Alleen waren zij niet meegekomen naar Europa; een maand nadat ze gevangen waren genomen, zwommen ze hun vrijheid tegemoet.

11

Nu, ruim vier eeuwen later, blijkt de ontvoering van de vrouwen van Sao Tomé naar Lissabon de vroegste vermelding van slavenhandel onder Nederlandse leiding, voor zover bekend. Lourens en Madagascar zijn de eerste Afrikanen die door Nederlanders zelf tot slaaf worden gemaakt en Madura en Soerabaja behoren tot de eerste Aziaten die dat lot treft. Maar het gekke is, ze staan in geen enkel overzicht van het slavernijverleden.

De verslagen van Van der Does en de andere journaalschrijvers zijn door de eeuwen heen vaak onderzocht en opnieuw gepubliceerd. De legendarische reis van De Houtman geldt als de eerste en belangrijkste koloniale reis, die het startschot gaf voor de ontwikkeling van Nederland tot een koloniale grootmacht. Maar Lourens en Madagascar, Madura en Soerabaja en de vrouwen van Sao Tomé zijn uit dat verhaal geschreven.

Ze waren te Oost-Afrikaans, te Indisch. Te vrouw, te kind. Ze varen onder een verkeerde vlag en verschijnen te vroeg op het toneel om mee te tellen. Ze passen niet in de nauwe mal waarin het slavernijverleden is gegoten. Ze zijn gaandeweg uit de geschiedenis verdwenen, net als miljoenen andere mannen, vrouwen en kinderen die door Nederlanders in slavernij werden gehouden.

I Nederland · 2024

We missen miljoenen mensen

OP EEN AMSTERDAMSE ZOLDER zitten zo'n dertig mensen over hun telefoon gebogen. Ze komen uit alle hoeken van de wereld: van China tot Brazilië, van Nigeria tot de Verenigde Staten en van Taiwan tot Nederland. Het zijn wetenschappers en schrijvers, gewend om op creatieve manieren antwoorden te vinden op complexe vragen. Maar op deze warme dag in oktober 2024 heb ik ze gevraagd om gewoon, zoals iedere simpele sterveling, te googelen.¹

13

Ik heb gevraagd of ze zich willen voorstellen dat ze in een café zitten en een discussie voeren over slavernij. Iemand in die fictieve kroeg wil weten wat de rol van Nederland in het slavernij-verleden is. Om hoeveel mensen ging het? Googelen maar.

Het hoeft natuurlijk geen Google te zijn. Het mag ook het Chinese Baidu of het Russische Yandex zijn. Ze laten hun telefoon in hun eigen taal en instellingen staan. Wel moet het snel gebeuren, want in de kroeg wil je niet te lang op je telefoon zitten. En belangrijker: vrijwel niemand kijkt ooit verder dan de eerste hits.

Na een minuutje legt de Zweedse archeoloog gefrustreerd zijn telefoon neer. 'Ik heb nog niks.' Ook de Oekraïners en Russen vinden geen getal, hun eerste resultaten linken naar een artikel over de recente excuses van de koning.

Anderen vinden wel cijfers, maar verschillende. Alle Nederlanders komen uit bij een antwoord van Wikipedia. Volgens de online encyclopedie bestond het Nederlandse aandeel uit het verhandelen van '600.000 Afrikanen'. Een Taiwanese en een Italiaanse onderzoeker vinden '500.000 Afrikanen'. Een Ame-

rikaan krijgt dan weer ‘1,5 miljoen mensen’ via de Engelstalige Wikipedia, zonder duidelijke bron.

14 Nog een andere Amerikaan heeft zijn vraag aan ChatGPT gesteld, omdat hij vermoedt dat de AI-tool genuanceerdere antwoorden geeft. Ook ChatGPT verwijst naar Wikipedia: ‘600.000’. Maar wanneer de Amerikaan een tweede vraag stelt, namelijk welk aandeel Nederland had in de Aziatische slavernij, krijgt hij een heel ander antwoord. Dat gaat volgens Chat om ‘1 miljoen’ slachtoffers.²

Wat is hier aan de hand?

Ik had deze zoektocht zelf ook regelmatig doorlopen en gebruikte deze middag stiekem vooral om te bevestigen dat ik niet helemaal gek ben. Want ik schrijf nu een aantal jaar over het slavernijverleden en stuit steeds op dezelfde onduidelijkheden. Terwijl het slavernijdebat inmiddels stevig gevoerd wordt, er excuses zijn aangeboden door de koning en de regering, een nationaal slavernijmuseum wordt opgericht en er veel onderzoek wordt gedaan, blijft de meest basale vraag onbeantwoord: die van de omvang.

Ook als je verder kijkt dan Google. Op zoek naar een antwoord op de vraag ‘hoeveel mensen zijn door Nederlanders in slavernij gehouden of gebracht’, las ik wetenschappelijke publicaties, voerde gesprekken met historici en demografen, met activisten, nazaten en slavernijdeskundigen. Ik klikte eindeloos door digitale archieven en databases. Steeds als ergens een concreet antwoord wordt gesuggereerd, is dat die 600.000. Maar als ik iets heb geleerd uit die zoektocht is het wel dat dat getal geen recht doet aan de geschiedenis. Het eerlijke antwoord is: we weten het niet.

Toch staat het getal in de Canon van Nederland in de schoolbieb van mijn kinderen: ‘Europese slavenhandelaren [vervoerden] in totaal zo’n twaalf miljoen slaven over de Atlantische Oceaan, van wie 600.000 op Nederlandse schepen.’³ Dat getal wordt ook genoemd in de excuses van de regering en de koning, het staat in recente overzichtswerken met alomvattende titels als *Nederlands slavernijverleden*⁴ en *De geschiedenis van het Nederlandse slavernijverleden in een notendop*,⁵ het wordt overgenomen in krantenartikelen en op websites. Het is dus ook het antwoord van Google, Wikipedia en ChatGPT.

Maar in al deze uitingen wordt *slavernij* gebruikt als synoniem voor *trans-Atlantische slavenhandel*. Dat is niet hetzelfde. De Nederlandse slavernijgeschiedenis is veel complexer en vooral veel omvangrijker dan de mensenhandel tussen Afrika en de Amerika's. Uit de proloog van dit boek (hoofdstuk 0) bleek al dat het begin van het Nederlands slavernijverleden door die nauwe blik buiten beeld blijft. Naast Lourens en Madagascar, Madura en Soerabaja en de vrouwen van Sao Tomé gaat het om miljoenen anderen. Dit boek is een poging een completer beeld te geven. Door middel van verhalen. Want het gaat uiteindelijk niet om dat getal, maar om die miljoenen vergeten levens waarvan we zoveel kunnen leren.

HET GEIJKTE VERHAAL

Maar waar komen die 600.000 dan vandaan en waarom doen ze ertoe? Het getal is een zeer goed onderbouwde schatting van het aantal slaafgemaakte Afrikanen die werden verscheept in de klassieke driehoekshandel. Dat geijkte verhaal gaat ongeveer zo: schepen van de West-Indische Compagnie (WIC) vertrekken uit havens als Amsterdam, Rotterdam en Vlissingen naar West-Afrika, meestal het huidige Ghana. Daar kopen ze slaafgemaakte mensen die ze na de oversteek weer verkopen in Suriname waar ze op plantages zullen werken, of op Curaçao, waar ze meestal worden doorverhandeld aan andere Europese koloniën. De WIC-schepen nemen vervolgens weer suiker, koffie, tabak en andere producten die met slavenarbeid zijn verkregen mee terug en verkopen dat in de Republiek.

Die 600.000 staat gelijk aan 5 procent van de totale trans-Atlantische slavenhandel van alle Europese landen en is gebaseerd op een geweldige database die voor iedereen beschikbaar is op de website slavevoyages.org.⁶ De database is het resultaat van internationaal monnikenwerk en bevat alle bekende slavenreizen over de Atlantische Oceaan. De informatie wordt nog altijd aangevuld. Slavevoyages.org is misschien wel de meest waardevolle bijdrage aan het slavernijonderzoek van de afgelopen decennia.

Maar ‘het Nederlands slavernijverleden’ vernauwen tot dat verhaal is alsof je in een oorlog alleen de slachtoffers aan het westfront telt. Rond de Indische Oceaan – laten we zeggen het oostfront – handelden Nederlanders ook in slaafgemaakten. De schattingen daarvan wijzen zelfs op nog grotere aantallen dan rond de Atlantische Oceaan. Er zouden tussen 660.000 en 1,1 miljoen slaafgemaakten naar VOC-vestigingen zijn gehaald.⁷

Het is bovendien alsof je in die oorlog alleen de soldaten telt, niet de burgerslachtoffers. Die verhandelde slaafgemaakten kregen baby’s in de koloniën. Ook die kinderen waren onder de Nederlandse wet automatisch slaven, want volgens de koloniale logica werd onvrijheid doorgegeven via de baarmoeder. Hoeveel kinderen waren dat? En de kinderen van die kinderen, die ook weer slaafgemaakt waren? We weten het niet en we tellen ze niet mee.

Er zijn nog veel meer omvangrijke groepen die nooit in de statistieken verschijnen, zoals inheemse slaafgemaakten, gesmokkelde mensen, gestorven baby’s, kinderen en anderen die niet werden geregistreerd omdat ze geen economische waarde vertegenwoordigden. In de ‘600.000’ wordt rekening gehouden met 15 tot 20 procent sterfte tijdens de loodzware Atlantische overtocht, maar niet met degenen die al gestorven waren in de helletocht door het Afrikaanse binnenland naar de kust.

Dwalend door literatuur en archieven kwam ik bovendien steeds meer landen tegen die ik nooit eerder met het Nederlands slavernijverleden in verband had gebracht. VOC-slaven in Japan? Die bleken er te zijn. Mensenhandel in het huidige Bangladesh? Genocide en slavenroof op een klein eilandje bij Taiwan? Het gebeurde onder Nederlands beleid. Om nog te zwijgen van de enorme omvang van slavernij in bekende koloniale machtscentra zoals Batavia en de Kaapkolonie.

Om hoeveel mensenlevens gaat het als je het totale Nederlandse aandeel in het slavernijverleden bekijkt? In dit boek probeer ik daar meer zicht op te krijgen.⁸ Deels simpelweg omdat het belangrijk is om het juiste getal te weten. Het is een klassieke journalistieke vraag, zoals het ook bij een aardbeving of bomaanslag uitmaakt of er drie slachtoffers zijn of driehonderd. Maar een beter zicht op de cijfers leert ook meer over welke mensen

we missen. Uiteindelijk draait dit boek om de mensen achter die cijfers, van wie we de verhalen niet kenden omdat ze simpelweg nooit werden meegeteld. En om hoe die levens er tot op de dag van vandaag toe doen.

De kaarten in dit boek zijn niet bedoeld om te laten zien hoe de grenzen lopen en wie welke oorlog won. Ze dienen om te tonen hoe Piet uit Bali op Mauritius een opstand kon ontketenen, hoe een Molukse jongen die Sjako werd genoemd in Japan terecht kwam, of hoe slaafgemaakte Amazonebewoners bijdroegen aan de Nederlandse economie. De cijfers en feiten in dit boek zijn er om te laten zien dat we misschien ook eens aan Myanmar of Tobago moeten denken als er excuses voor het slavernijverleden worden aangeboden.

17

Dit is dus geen klassieke atlas, geen definitieve feitenverzameling van wat we allemaal weten. De ondertitel is niet voor niets 'een atlas van het Nederlands slavernijverleden'. Elke kaart, elk verhaal is een keuze, een manier om een deel van de werkelijkheid te belichten. In klassieke atlassen is dat meestal de werkelijkheid van machthebbers die bepalen waar grenzen worden getrokken, wie welk paspoort heeft en waar welke grondstof wordt gewonnen. Dat is een manier van kaarten maken die zich hand in hand ontwikkelde met het koloniale denken en nog altijd doorwerkt in ons idee over hoe de wereld is geordend, zoals onder anderen Henk van Houtum betoogt in zijn inspirerende boek *Free the map*.⁹

Deze atlas is het verslag van een journalistieke zoektocht, een gang langs archieven, mensen en plekken, die ook laat zien wat we nog niet weten, een atlas vol gaten. Noem het een verhalenatlas. Door te proberen het eurocentrische en postkoloniale perspectief los te laten, is het ook een poging om het idee van een atlas zoals we die kennen te dekoloniseren.

EEN ATLAS VAN VERHALEN

Tot 1595 was Atlas nooit iets anders dan een Griekse God geweest. Eeuwenlang was hij degene die de aarde en het hemelgewelf droeg, dat was zijn lot sinds hij zich duizenden jaren geleden te-

gen oppergod Zeus had gekeerd. Maar juist in 1595, het beginjaar van het Nederlands slavernijverleden, werd Atlas meer dan dat, hij werd een genre. Het een had met het ander te maken.

18

Aan boord van de schepen van De Houtman uit de proloog waren verschillende wereldkaarten, half ingevuld nog, maar vaak opmerkelijk accuraat. De belangrijkste initiatiefnemer van de reis was immers de Amsterdams-Vlaamse cartograaf, predikant en latere VOC-oprichter Petrus Plancius geweest. Hij had de kaarten van Gerard Mercator goed bestudeerd. Mercator wist als eerste de aardbol op een plat vlak weer te geven, op een manier waarop breedte- en lengtelijnen overeenkomen met een rechte kompasroers. Zonder die techniek zouden de Nederlandse schepen zich nooit in die onbekende wateren hebben gewaagd.

Deze ‘mercatorprojectie’ was van groot belang voor de Europese ontdekkingsreizigers en wordt tot op de dag van vandaag gebruikt in de scheepvaart. Het is ook nog altijd de basis voor de gangbare weergave van wereldkaarten die je in schoollokalen en Bosatlassen kunt vinden.¹⁰

Mercator was in 1594 overleden, maar in 1595 voltooide zijn zoon zijn levenswerk: de Mercatoratlas. Voor het eerst verscheen een kaartenboek met de Griekse god Atlas op de titelpagina. Er zouden er nog talloze volgen, want de cartografie en de boekdrukkunst ontwikkelden zich razendsnel in de Nederlanden, in het kielzog van de welvaart en ontdekkingen die de VOC en WIC zouden meebrengen.

Atlassen voldeden dus precies aan de koloniale behoeften van die tijd. Niet alleen dienden ze de internationale scheepvaart en vulden zo steeds meer witte plekken op de kaart in, ze lieten ook thuisreizigers dromen van verre landen. In de omlijsting van de kleurrijke kaarten werden de goederen, dieren en mensen afgebeeld die in de havens arriveerden. In de beroemde Atlas Maior van VOC-cartograaf Joan Blaeu uit 1662 wordt een kaart van Brazilië geïllustreerd met slaafgemaakten die een suikermolen draaiende houden. Op de kaart van de Molukken zijn de nootmuskaatbomen te zien, waarvan de vruchten soms met 1000 procent winst werden verkocht op de Nederlandse markt (zie het kleurenkatern na pagina 256).¹¹